

1996. – № 3-4. – С. 5-8.

3. Литовка О.П., Дедов Л.А., Павлов К.В., Федоров М.М. Экологизация экономики региона: Часть I. – Санкт-Петербург – Екатеринбург: Изд-во Института экономики УрО РАН, 2003. – 108 с.

4. Сигов И.И. Региональная экономика (методология исследования и понятийный аппарат). – М.: ВУЗ и школа, 2003. – 334 с.

5. Слепян Э.И. Экологический терроризм: сущность, следствия и условия их ликвидации // Региональная экология. – 2003. – № 3-4. – С. 23-34.

6. Региональные проблемы сбалансированного развития процесса природопользования / Под ред. О.П. Литовки. – СПб.: Изд-во СПб ГТУ, 1999. – 508 с.

7. Региональные аспекты теории и практики природопользования / Под ред. О.П. Литовки, М.П. Федорова. – СПб.: Изд-во СПб ГТУ, 2000. – 364 с.

8. Федоров М.М. Информационное обеспечение научных разработок в сфере

природопользования: Эколого-экономическое обоснование сбалансированных форм регионального развития в системе «общество – природа». Цели, задачи, решения. Часть 2 / Под ред. О.П. Литовки, М.П. Федорова. – СПб: Изд-во СПб ГПУ, 2003. – С. 1-33.

9. Федоров М.М. Основные принципы формирования экологического потенциала, как фактора жизнеобеспеченности природно-антропогенных систем: Препр. науч. докл. // ИРЭ РАН. – СПб., 2003. – 25 с.

10. Философия Герберта Спенсера в сокращенном изложении Говарда Коллинса / Пер. с англ. П.В. Мокиевского. – СПб.: Изд-во Ф. Павленкова, 1892. – 472 с.

11. Экологический энциклопедический словарь. – М.: Изд. дом «Ноосфера», 2002. – 930 с.

Статья поступила в редакцию 30.01.2007

**А.С. ЯРЕМЧУК,
О.А. ГОРБЕНКО,**

Дніпропетровський національний гірничий університет

МІСЦЕ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

“Механізм” у перекладі з грецької означає знаряддя, машина. Нині поняття “механізм” використовується у багатьох значеннях. Так, під механізмом розуміють пристрій для передачі і перетворення руху, який представляє собою систему тіл (ланок), в якій рух одного чи кількох тіл (ведучих) викликає цілком визначені рухи решти тіл системи. Механізми бувають різними за конструкцією і призначенням, складають основу більшості машин, приладів та інших технічних знарядь. Під механізмом розуміють також і внутрішній устрій (будову), систему чого-небудь, наприклад, державний механізм управління. Механізм – це також і сукупність станів і процесів, з яких складається яке-небудь фізичне, хімічне, фізіологічне, психічне чи будь-яке інше явище, наприклад, механізм

мислення [1].

Термін “механізм” в наукових економічних працях дістав особливий розвиток в постсоціалістичних країнах в другій половині 60-х років, коли науковці один за другим заговорили про “господарський механізм економічної системи”, прагнучи наголосити на рушійній силі системи, що функціонує. Тоді це вважалося “відносно новим відкриттям нашої філософії і політекономії” [2]. Незважаючи на відносну “молодість” цього терміну в економіці, він у цій галузі знань теж набув важливого змісту. Так, Л.І.Абалкін наступним чином визначав у ті часи зміст згаданого вище терміну: “Господарський механізм соціалістичного суспільства володіє досить складною структурою. Серед найважливіших

© А.С. Яремчук, О.А. Горбенко, 2007

його структурних ланок можна виділити: форми організації суспільного виробництва (поділ праці, спеціалізація виробництва, його розміщення та інші) з допомогою удосконалення яких суспільство впливає на розвиток продуктивних сил і забезпечує підвищення ефективності їх використання; форми господарських зв'язків, завдяки яким здійснюється своєрідний “обмін речовин” в економіці, в тому числі оборот засобів виробництва, фінансово-кредитні відносини та ін.; структуру, форми і методи планування і господарського керівництва, в складі яких одночасно з економічними можуть бути виділені також правові і соціально-політичні форми і методи; сукупність економічних важелів і стимулів впливу на виробництво і учасників господарської діяльності, з допомогою яких забезпечується узгодження і стимулювання господарської діяльності”. Е.Б.Алаєв акцентує увагу на тому, що “таке визначення – типовий приклад ідеоцентризму, коли нове, недостатньо чітко сформульоване поняття чи ідея “підминають” під себе інші поняття” [2]. Разом з тим термін “механізм” використовується і у сучасних економічних дослідженнях, зокрема такі поняття як “фінансовий механізм”, “механізм управління”, “господарський механізм”, “механізм соціально-економічного розвитку” тощо. Причому, в одних випадках під одним і тим самим терміном розуміють сукупність станів системи, наприклад “фінансовий механізм” (сукупність станів фінансової системи), “механізм соціально-економічного розвитку” (сукупність соціально-економічних станів господарської системи); в інших – головний рушій цього розвитку (головний елемент структури системи).

Існують і дещо відмінні від попередніх погляди на зміст поняття “механізм”. Зокрема, В.Н.Черковець говорить, що господарський механізм представляє собою систему взаємозв'язаних, взаємообумовлених форм і методів планового управління суспільним виробництвом і його структурними складовими частинами. Він вважає, що, з однієї сторони, вони виступають як специфічні об'єктивні форми прояву ви-

бничих відносин (народногосподарське планування, суспільні нормативи, стандарти, ціна, прибуток, кредит і т.п.), а з іншої сторони, ці форми використовуються на практиці як методи господарювання. О.Г.Дерев'янку бачить господарський механізм наступним чином: “Під поняттям “механізм” традиційно мається на увазі спосіб функціонування певної системи, тому доцільно визначити господарський механізм як спосіб функціонування господарської системи (незалежно від її розміру), в основі якого лежить визначена сукупність виробничих відносин. Тобто може йтися як про господарський механізм народного господарства в цілому (макроекономічний рівень), так і про господарський механізм суб'єктів підприємницької діяльності (мікроекономічний рівень)”[3].

Отже, як бачимо, наведені вище погляди на господарський механізм суттєво відрізняються між собою. Якщо узагальнити ці погляди, то можна виділити наступні напрямки бачення господарського механізму:

1. Сукупність структурних ланок господарства з формами виробничих зв'язків між ними.
2. Головний рушій розвитку господарської системи.
3. Спосіб функціонування господарської системи.
4. Система форм і методів управління суспільним виробництвом.
5. Сукупність соціально-економічних станів господарської системи.

Але всі наведені вище напрямки формування поняття “господарський механізм” є однобоким поглядом на нього, тобто поглядом на одну сторону чи окремий елемент господарського механізму, що зумовлює неадекватність сприйняття його як об'єкту і як явища економічного дослідження. Сучасні дослідники під господарським механізмом розуміють в сукупності:

- господарську систему, її будову (компонентну чи галузеву та територіальну структури);
- взаємозв'язки між компонентними та територіальними елементами системи;
- спосіб існування господарської

системи;

- система форм і методів управління функціонуванням господарської системи, послідовною зміною її соціально-економічних станів;

- рушій соціально-економічного розвитку адміністративного району – апарат управління, методи і важелі управління, які ним використовуються, ступінь впливу на інші елементи тощо;

- спосіб і якість життєдіяльності населення.

Отже, розгляд будь яких названих вище елементів господарського механізму – це вагомий внесок у дослідження особливостей його функціонування в цілому. Так, вивчення соціально-економічного стану господарської системи у короткотерміновому періоді – це статична форма господарського механізму цієї системи. Вивчення тільки одного з елементів (наприклад, важелів і методів управління) не дасть повної картини про господарський механізм в цілому. Так, навіть найсучасніша машина з потужним мотором, але без коліс не поїде, тобто не виконуватиме свою функцію – пересування в просторі. Аналогічно і господарський механізм не функціонуватиме при відсутності певних компонентних чи територіальних елементів, необхідних при певному рівні розвитку господарської системи.

Фінансовий механізм – це складова частина господарського механізму, яка представляє собою сукупність фінансових стимулів, важелів, інструментів, форм і способів регулювання економічних процесів і відношень. Фінансовий механізм включає насамперед ціни, податки, пільги, штрафи, санкції, дотації, субсидії, банківський кредитний і депозитний процент, тарифи.

Державне регулювання економіки – це вплив держави в особі державних органів на економічні об'єкти і процеси, на осіб, які приймають в них участь. Воно здійснюється з метою надання процесам організований характер, впорядкування дії економічних суб'єктів, забезпечення виконання законів, підтримку державних і суспільних інтересів.

Державне регулювання в широкому

розумінні слова включає: прогнозування, планування, фінансування, бюджетування, оподаткування, кредитування, адміністрування, облік і контроль. Воно існує як в централізовано керованій економіці, так і в економіці перехідного періоду. Воно же місце і в економіці ринкового типу, тобто в такій економіці, яка зараз має місце в Україні.

Як бачимо, державне регулювання економікою передбачає вплив держави практично на всі складові фінансового механізму, а, отже, і на весь фінансовий механізм в цілому. Особливість цього впливу визначає міру втручання держави у функціонування економіки шляхом регулювання функціонування фінансового механізму та його складових.

Фінансово-кредитний механізм є інтегральним елементом механізму господарського механізму. Його функціонування здійснюється на базі трьох основних методів: фінансового наповнення, фінансового адміністрування та фінансового використання. Фінансове наповнення та використання полягає у формуванні цільових грошових фондів (фінансових ресурсів), їх ефективному розподіленні. Фінансове адміністрування розглядається як метод фінансового впливу, що пов'язаний із регулюванням функцій наповнення та розподілення. Якщо фінансове адміністрування здійснюється на основі принципу оптимальності, то воно має стратегічний характер, тобто зорієнтоване не на досягнення короткострокових цілей, а на забезпечення виживання економічної системи у перспективі. В такому випадку воно має характер стратегічного фінансового управління [3].

Сумною спадщиною командно-адміністративної системи управління економікою є те, що їй не вистачає традицій стратегічного мислення. Тому існує об'єктивна потреба у посиленні уваги до стратегічних аспектів фінансового управління як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Зокрема, необхідно звернути увагу на методи дослідження фінансового механізму.

Загальновідомо, що метод - спосіб чи засіб досягнення будь-якої мети, вирішен-

ня певного завдання. В даній статті ми здійснили спеціальний підбір сукупності методів, що називається методикою. При цьому, свідоме застосування науково обґрунтованих методів є істотною умовою отримання нових знань. Жодна наукова робота не обходиться без таких принципів наукового мислення, як-от: індукція, дедукція, аналіз, синтез, аналогія, спостереження, порівняння, та ін.

Але одним із найважливіших методів є метод кількісного фінансового аналізу, без застосування якого дослідження фінансового механізму є практично неможливими. Адже завданням фінансово-економічного аналізу є розгляд проблем, пов'язаних із функціонуванням фінансового механізму, зокрема, пов'язаних із коротко- та довготерміновими операціями. Основними категоріями фінансового аналізу є відсотки та відсоткова ставка. У фінансових розрахунках відсотки – це плата за користування позиченими грошима, капіталом. Ця плата вимірюється у грошових одиницях, тобто є абсолютною величиною. Отже, надання грошей у борг є послугою, за яку треба платити. У ролі позичальника і боржника виступають банки, підприємства й організації, а також фізичні особи. Вони є об'єктами фінансових розрахунків. Відсоткова ставка – це відношення суми відсоткових грошей, що були виплачені за певний період часу (рік, місяць), до величини позички (суми боргу). У фінансовому аналізі під відсотковими грошима, чи просто відсотками, розуміють грошову винагороду за позичені гроші.

За допомогою кількісного фінансового аналізу розв'язується широке коло завдань – від елементарного нарахування відсотків і до складних інвестиційних, кредитних та комерційних проблем у різних постановках, які залежать від конкретних умов [3].

Ці завдання можна сформулювати так:

- вимірювання кінцевих фінансових результатів операцій для кожної з двох сторін фінансової угоди;
- виявлення залежності кінцевих результатів від основних параметрів опе-

рацій або угоди та вимірювання взаємозв'язків між параметрами;

- розробка оптимальних планів здійснення фінансових операцій для при множення прибутків;
- визначення параметрів еквівалентних змін умов фінансової угоди.

Поняття “стратегічне планування” з точки зору теорії управління визначається як процес прийняття рішень щодо цілей організації та використання ресурсів, а також щодо стратегій, які обумовлюють одержання, використання та розміщення цих ресурсів. Базовими вимогами до здійснення цього процесу є наявність формалізованої процедури планування, відповідної інформаційної бази, саме планування, чітко визначених результатів планового процесу, а також прийняття стратегічних рішень у межах визначеної ієрархії цілей, яка має такий вигляд: “місія – цілі – стратегії – завдання – програми”.

Процес загальноекономічної стратегії розвитку має здійснюватися у наступній послідовності: попередній опис цілей; аналіз факторів зовнішнього середовища та оцінка внутрішнього потенціалу організації; формулювання планових припущень; визначення цілей; оцінка альтернатив та вибір стратегії розвитку; визначення завдань та програм; розробка планового документа; розробка стратегії впровадження планового документа [4].

Реалізація обраної стратегії може передбачати вирішення певних завдань. Завдання, на відміну від місії, цілей і стратегії, жорстко локалізовані в часі. Це прив'язані до певних строків результати, які необхідно досягти. Їх вирішення багато в чому залежить від виконання програми розвитку, тобто здійснення сукупності заходів із залученням відповідних ресурсів.

Стратегія документованого контролю впровадження розробленого плану повинна передбачати: координацію зусиль виконавців; створення системи стратегічного контролю, яка б сигналізувала про відхилення від обраного шляху розвитку або при зміні умов зовнішнього середовища.

Фінансова стратегія займає особливе місце в системі стратегічного планування.

Її головною метою є ресурсне забезпечення збільшення економічного потенціалу. Реалізація даної мети можлива через досягнення таких часткових цілей: формування та підтримання оптимальної структури капіталу фірми; підтримання стійкого фінансового стану та ефективний розподіл фінансових ресурсів за відповідними напрямками.

Процес розробки фінансової стратегії складається з таких етапів:

- ретроспективний аналіз;
- виявлення сильних та слабких сторін фінансово-господарської діяльності;
- розробка перспективного прогнозу з урахуванням імовірних планових припущень, які були сформульовані у межах загальноекономічної стратегії;
- складання стратегічного фінансового плану.

Отже, фінансова стратегія визначає базову лінію в галузі ресурсного забезпечення господарської діяльності. Відповідно підхід до її формування є суто ресурсним. У той же час загальноекономічна стратегія будується на основі цільового підходу, тобто виходячи з потреб перспективного розвитку. Отже, між загальноекономічною і фінансовою стратегіями існує суперечність. Цьому сприяє той факт, що більшість стратегій потребує фінансового ризику, а мета фінансового планування – уникнути такого ризику. По-друге, фінансове планування базується на вивченні тенденцій розвитку ринку капіталів, а стратегічне – на вивченні ринку конкретних продуктів, виявленні споживчих переваг та потреб. Різні тенденції розвитку даних ринків також обумовлюють наявність відповідної суперечності. Її розв'язання можливе лише шляхом синхронної розробки загальноекономічної та фінансової стратегій та їх узгодження на кожному етапі планового процесу.

Фінансова стратегія теоретично належить до функціональних стратегій, однак на практиці вона відіграє роль, яка ставить її на один рівень із загальноекономічною стратегією [4].

Як уже зазначалося, фінансовий механізм – це сукупність форм і методів

створення і використання фондів фінансових ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб державних структур, господарських суб'єктів і населення. Його складовими є фінансове планування і прогнозування, фінансові показники, нормативи, ліміти і резерви, а також система управління фінансами.

За допомогою фінансового механізму здійснюється широкомасштабний розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту (ВВП) відповідно до основних положень фінансової політики. На стадії фінансового планування і прогнозування визначаються фінансові можливості держави щодо забезпечення розвитку її економіки і соціальної сфери. Показники прогнозних розрахунків є основою для приведення в дію відповідних стимулів та інструментів у формі різноманітних пільг, санкцій та обмежень, які забезпечують розвиток держави в заданому напрямі. Це можуть бути пільги з оподаткування, пільгове кредитування, або видання дотацій на покриття збитків тощо. Можуть застосовуватися також фінансові інструменти, що обмежують ту чи іншу форму діяльності. Це штрафи, відміна пільг, додаткове оподаткування.

Фінансовий механізм фінансують узагальнюючі та індивідуальні показники. Узагальнюючими є загальний обсяг фінансових ресурсів, що створюється в державі, обсяг доходів та видатків бюджету тощо. Індивідуальні показники – це величина витрат бюджету держави на душу населення, розмір податків, що сплачуються одним працюючим тощо. Фінансові показники можуть виявити дієвість фінансового механізму [5].

Важливі елементи фінансового механізму – фінансові нормативи, ліміти та резерви. Нормативи характеризують певний рівень забезпечення видатків, різних витрат фінансових ресурсів. Ліміти являють собою певні обмеження на витрати в інтересах держави, підприємця, або громадянина. Резерви мають нейтралізувати дію непередбачуваних факторів, що можуть виникнути у майбутньому.

Фінансовий механізм діє ефективно, якщо діють усі його складові. Приводячи

їх у дію, держава може спрямовувати економічний і соціальний розвиток на своїй території відповідно до потреб її громадян. Цієї мети досягають через створення і використання фондів фінансових ресурсів.

Як уже не одноразово зазначалося, фінансові показники можуть виявити дієвість фінансового механізму. Спробуємо нижче розглянути основні фінансові показники України.

Динаміку ВВП України 2000-2005рр. можна охарактеризувати як направлену на помірне збільшення: зріст склав 44,8% [6, с.28]. Якщо, наприклад, узяти трансформаційний період в економіці України, то там ситуація була на багато гірша. За 1997 рік становив ВВП країни становив 92484 млн грн., що було на 3,2 % менше, ніж за попередній рік. Якщо зважити, що падіння ВВП у 1994 р. становило 23,0 % до попереднього року, у 1995 р. – 12,0 %, у 1996 р. – 10,0 %. Єдиним позитивним моментом на ті часи було хоч те, що рівень падіння ВВП зменшувався, що сьогодні дало змогу країні вийти на додатний результат.

Обсяг реалізованої промислової продукції становив у 2005 році 468,6 млрд. грн. (у фактичних цінах), сільського господарства – 66,1 млрд. грн. Валові інвестиції за цей же період склали 93,1 млрд грн.

На кінець 2005 року в Україні проживало 46,7 млн. осіб, у 2004р. – 47,1 млн. осіб, у 2000р. – 48,7 млн. осіб. Отже, в Україні чітко виявлене природне скорочення населення. Можна відмітити, що вона прямує до демографічної кризи.

Експорт товарів та послуг становив у 2005 р. 40,4 млрд. дол. США; імпорт – 39,1 млрд. дол. США [6, с.27].

Доходи бюджетів України в 2005 році становили 134183,2 млн. грн., або 31,6 % ВВП. Видатки зведеного бюджету порівняно з 2004 роком скоротилися з 33,4 до 29,7 % ВВП [6, с.27].

В Україні відбувається постійне руйнування фінансової системи шляхом завищення бюджетних доходів. А також тому, що місцеві органи влади не несуть відповідальності за ефективно витрачання коштів, що регіони не зацікавлені у збільшенні доходів.

Головними завданнями монетарної політики у 2007 році, за катастрофічно низьких валютних резервів, будуть підтримка стабільного курсу гривні та стримування інфляції. Реалізувати ці завдання можна лише за збалансованого бюджету та підтримки урядової політики з боку міжнародних кредиторів. Невиконання згаданих умов призведе до покриття дефіциту бюджету за рахунок емісії, втрати валютних резервів та неконтрольованої девальвації гривні.

Наведені загальні показники свідчать про кризовий стан фінансового механізму України і про необхідність оздоровлення її економіки.

Отже, фінансовий механізм відіграє велику роль: від ефективності його функціонування залежить економічна незалежність держави. Саме тому держава намагається контролювати всі процеси, пов'язані із функціонуванням фінансового механізму.

Сучасний фінансовий механізм України вимагає низки серйозних заходів, спрямованих на його оздоровлення. Тільки в такому випадку Україна має перспективи як самостійна і незалежна держава у світовій співдружності держав.

Література.

1. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер.– М.: Рус. яз., 1989. – С.316.
2. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – С.350.
3. Дерев'янку О.Г. Фінансово-кредитний механізм в системі стратегічного управління // Фінанси України. – 1998. - № 7. – С.28-34.
4. Бланк И.А. Стратегия и тактика управления финансами. – К.: АДФ-Украина, 1996. – С.534.
5. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави // Фінанси України. – 2005. – №6. – С.22
6. Статистичний щорічник України за 2005 рік за редакцією О.Г. Осауленка. – Київ.: "Консультант". – 2006. –631с.

Статья поступила в редакцию 12.06.2007